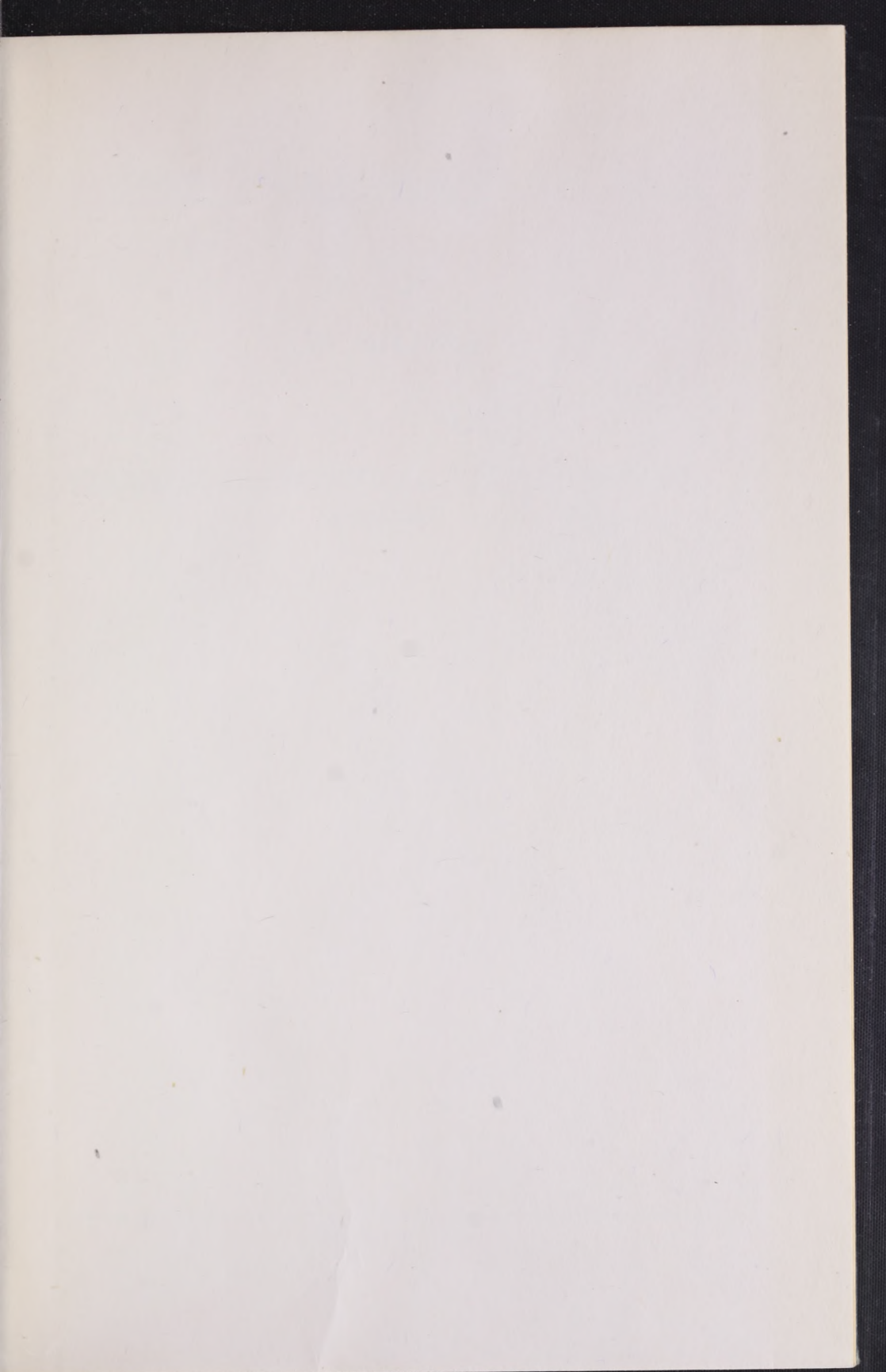
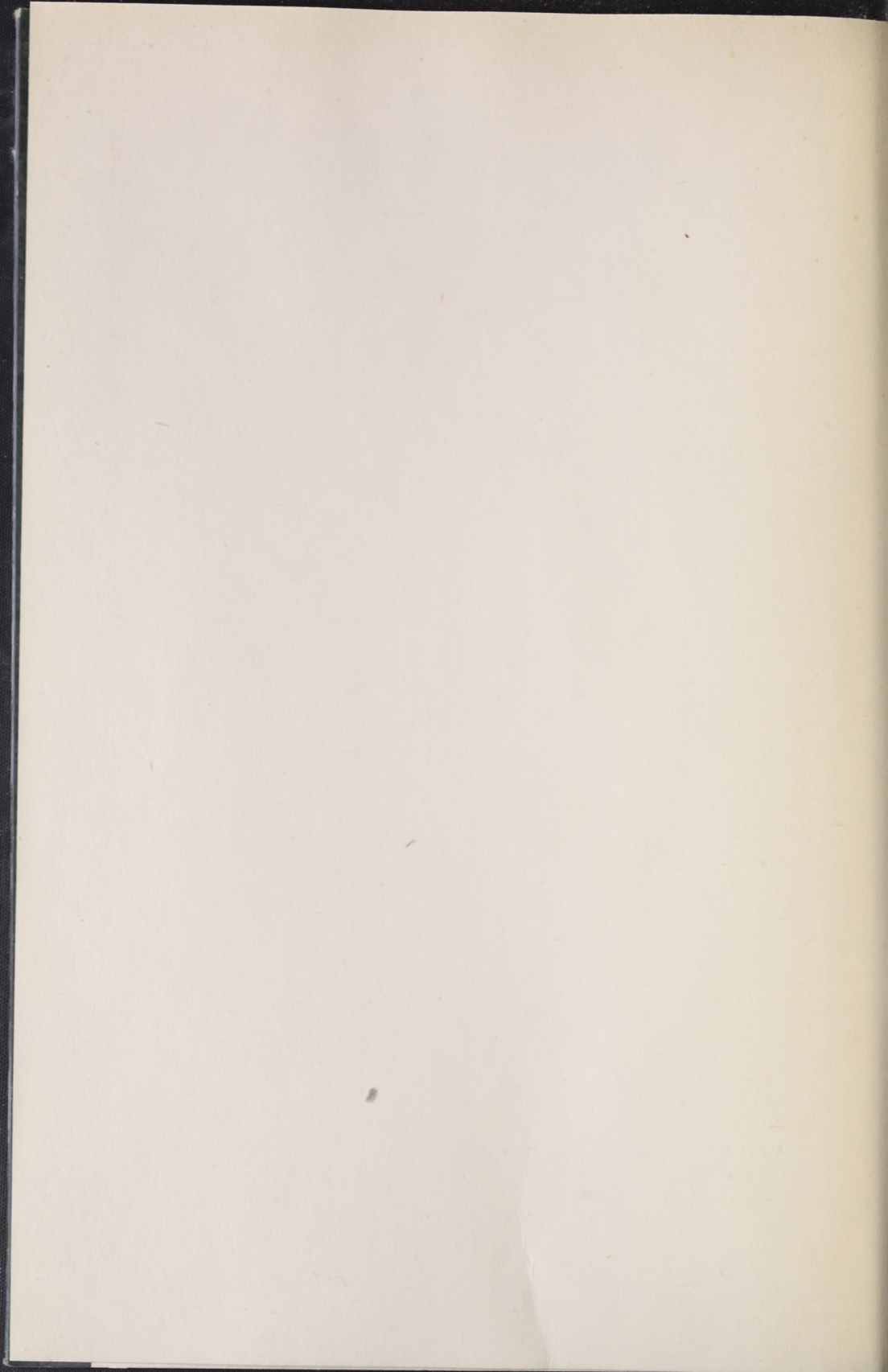

629363

629.363

zest. 4

60
X

ODBITKA Z **EOS**, KWARTALNIKA KLAS. 1938

JAN SMEREKA

CYCERON NAUCZYCIELEM I WYCHOWAWCĄ
RZYMIAN

LWÓW — 1938

II. 629 363

Cycon był przez całe życie człowiekiem niestrudzonej pracy, świadomej i twórczej pracy nad sobą i pracy dla państwa w pojęciu wspólnego, najwyższego dobra wszystkich uczciwych obywateli republiki rzymskiej. Wychowany na wielkich wzorach ojczystej przeszłości¹⁾ i wszechstronnie wykształcony, wchłonął w siebie całą wiedzę humanistyczną, kojarząc harmonijnie w duszy kulturę grecką z czynną etyką republikańską zdobywców ówczesnego świata. Cycon był nadto człowiekiem czynu pokojowego i zło wewnętrzne uważał zawsze za największe niebezpieczeństwo dla całości państwa, któremu poświęcił swe zdolności i uczucia. Nie była to krótkowzroczność polityczna lecz głębokie przekonanie syna wielkich rewolucji, wierzącego święcie w zjednoczenie narodowe pod patronatem senatu. Olbrzymia praca dla społeczeństwa i gorąca miłość ojczyzny Scypionów musiały też już niejako predystynować Cycona do odegrania świadomej roli nauczyciela i wychowawcy Rzymian. I tę powinność spełnił jedyny „ojciec ojczyzny“ republiki rzymskiej z takim samym zapałem i poczuciem odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń, z jakim dokonał stłumienia spisku Katyliny.

Cycon miał swój ideał wychowawczy²⁾, który starał się ucieleśnić w granicach możliwości w własnej osobie i dać młodemu pokoleniu z samego siebie wzór godny naśladowania. I jeśli z jednej strony największy mistrz formy nie jest na ogół odosobniony w swych dążnościach pedagogicznych, albo-

---

¹⁾ Por. też: Fr. Dornseiff, *Literarische Verwendung des Beispiels*. *Bibl. Warburgvorträge* 1924—5, Lipsk 1927, str. 206 nn.; Fr. Solmsen, *Die Theorie der Staatsformen in Ciceros de re publica I*, *Philol.* 1933, str. 330 n. (o *exempla domestica*); F. Fürst, *Die Bedeutung der auctoritas im privaten und öffentlichen Leben der römischen Republik*. *Diss. Marburg* 1934, str. 74 n. (o autorytecie historii); R. Gnauk, *Die Bedeutung des Marius und Cato maior für Cicero*. *Diss. Lipsk* 1936, str. 5 nn.

²⁾ Por. Fr. Bizoni, *Wychowawczy ideał Cycona* (Sprawozd. gimn.), *Nowy Sącz* 1893, str. 11 n.; G. B. Gerini, *Die pädagogischen Ideen Ciceros*, *Torino Paravia* 1914, str. 10 nn.

wiem cała literatura rzymska miała zawsze na oku cele moralizatorskie i wychowawcze — to z drugiej strony stoi on zupełnie samotnie jako teoretyk i praktyk wymowy. Ideałem bowiem wychowawczym Cyncerona jest wszechstronnie, głównie na wzorach greckich, wykształcony mówca, najlepszą zaś wychowawczynią jest szkoła wymowy, jako jedyna propagatorka ogólnego, uniwersalnego wykształcenia humanistycznego dla dobra państwa.

Należy bowiem z naciskiem podkreślić, że Cynceron, podobnie jak jego ideał P. Cornelius Scipio Aemilianus, bohater trzeciej wojny punickiej, ma zawsze przed oczyma Greka epoki klasycznej, zespalającego ściśle wiedzę z czynnym życiem politycznym — i że obok głębokiego entuzjazmu dla tego wszystkiego, co się mieści w słowie *παιδεία*, *humanitas*³⁾, żywi świętą wiarę w konsolidację wszystkich obywateli dobrej woli, dbających o dobro całego społeczeństwa rzymskiego. Cynceron całe życie pragnie kształcić siebie i swoich współobywateli; dla Rzymian i późniejszych wieków jest on najbardziej wszechstronnym przedstawicielem i popularyzatorem oświaty i sztuki greckiej, co jest właśnie najglówniejszą zasługą w jego wychowawczym ideale krasomówczym, oraz ojcem humanizmu i pisarzem-nauczycielem narodowym.

Młodzież rzymska, a szczególnie jej część zdrowa i nieskazana zgubnymi wpływami przewódców przewrotów i zamachów stanu, garnęła się z uwielbieniem i miłością do wybijającego się i największego z czasem mówcy — a *disertissimus Romuli nepotum*, jak przez usta Katullusa nazywał go młody Rzym⁴⁾, który jako *homo novus* w braku znakomitych przodków musiał stawić przed oczy społeczeństwa samego siebie i ujawnić dzielność własnych zasług i czynów, pokochał młodych współobywateli i zwracał się do nich stale w żywym słowie i piórem, ponieważ dla nich pracował świadomie do końca znojnego życia, wydając taką masę mów, pism retorycznych i filozoficznych.

Ponieważ sanna cję zła i niebezpieczeństwa wewnątrznego uważał Cynceron za najważniejszy nakaz chwili, więc stale przestrzegał i pouczał rodaków, jak powinni się zachować wobec

³⁾ Por. też artykuł Heinemanna w R.-E. Supplbd. V str. 303 (s. v.).

⁴⁾ Por. K. Morawski, M. Tullius Cicero, jego życie i dzieła, Kraków 1911, str. 146.

wroga domowego⁵⁾. Już w 80 r. jasno i wyraźnie przemawia w tej sprawie (*Pro Sex. Roscio Amerino* 154): „Homines sapientes et ista auctoritate et potestate praeditos, qua vos estis, ex quibus rebus maxime res publica laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est, quin intellegat populum Romanum, qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, iudices, hanc pati nolite diutius in hac re publica versari...“⁶⁾. W roku swego konsulatu (63 r.) nie przestaje podkreślać, w tych samych niemal wyrażeniach, postulat chwili (*De lege agraria* I 26): „Nullum externum periculum est, non rex, non gens ulla, non natio pertimescenda est: inclusum malum, intestinum ac domesticum est. Huic pro se quisque nostrum mederi atque hoc omnes sanare velle debemus...“ — (*Pro C. Rabirio* 33): „...nullus est reliquus rex, nulla gens, nulla natio, quam pertimescatis: nullum adventitium, nullum extraneum malum est, quod insinuare in hanc rem publicam possit; si immortalem hanc civitatem esse vultis,... nobis a nostris cupiditatibus, a turbulentis hominibus... a domesticis consiliis est cavendum...“ — i w zjednoczeniu ekwitów z senatorami widzi jedyny ratunek Rzeczypospolitej (*In L. Sergium Catilinam* IV 15): „quam si coniunctionem in consulatu confirmatam meo perpetuam in re publica tenuerimus, confirmo vobis nullum posthac malum civile ac domesticum ad ullam rei publicae partem esse venturum“. Po powrocie z wygnania (sierpień 57 r.), gdy stał się w swej świadomości niemal symbolem bezwzględnego poświęcenia i cierpienia dla dobra ogółu obywateli i całości państwa, daje Cyceron głęboko przemyślane i z własnego doświadczenia czerpane wskazania młodzieży rzymskiej (*Pro P. Sestio* 51): „Nam externa bella regum, gentium, nationum iam pridem ita extincta sunt, ut praeclare cum iis agamus, quos pacatos esse patiamur... Domesticis malis et audacium civium consiliis saepe est resistendum eorumque periculorum est in re publica retinenda medicina... Quare moneo vos, adulescentes, atque hoc meo iure praecipio, qui dignitatem, qui rem publicam, qui gloriam spectatis, ne, si quae vos aliquando necessitas ad rem pu-

⁵⁾ Ciekawe byłoby wykazanie, odkąd i w jakim zakresie mówi się w literaturze rzymskiej o mala domestica; częściowo porusza ten problem J. Vogt, Ciceros Glaube an Rom, Stuttgart 1935, str. 34 nn.

⁶⁾ Z konieczności przytaczam tylko najważniejsze wyjątki z pism Cycerona.

blicam contra improbos cives defendendam vocabit, segniores sitis et recordatione mei casus a consiliis fortibus refugiatis“.

Nie wypływało to bynajmniej tylko z samochwalstwa byłego konsula, lecz było przede wszystkim usprawiedliwione wpojonymi od młodości z a s a d a m i ⁷⁾). Wszak sam Cynceron stwierdza to z poczuciem pełnej odpowiedzialności w mowie *Pro Archia* (14): „Nam nisi multorum praeceptis multisque litteris mihi ab adulescentia suasissem nihil esse in vita magno opere expetendum nisi laudem atque honestatem, in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exsilii parvi esse duenda, numquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes atque in hos profligatorum hominum cotidianos impetus obiecissem“ — (30) „Ego vero omnia, quae gerebam, iam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terrae memoriam sempiternam“.

Cynceron zresztą sam czerpał obficie z najwznioślejszych w z o r ó w p r z e s z ł o ś c i o j c z y s t e j (*De provinciis consul.* 20): „quis me tandem reprehendet? Praesertim cum ego omnium meorum consiliorum atque factorum exempla semper ex summorum hominum factis mihi censuerim petenda“ — a sam był świadomy swego wychowawczego posłannictwa, uważając słusznie, że młodzież może brać z jego życia i czynów wzór godny naśladowania (*Pro Cn. Plancio* 90): „...quin etiam si me vis aliqua morbi aut natura ipsa consumpsisset, tamen auxilia posteritatis essent immunita, quod peremptum esset mea morte id exemplum, qualis futurus in me [retinedo] fuisset senatus populusque Romanus“ — (*Academica* frg. ⁸⁾ 5): „frangere avaritiam, scelera ponere, vitam suam exponere ad imitandum iuventuti“.

Mając za sobą długoletnią służbę państwową, wypowiedział Cynceron w pięćdziesiątym roku życia swe c r e d o p o l i t y c z n e i zakreślił w szerokich ramach program polityczny dla młodzieży rzymskiej. Mowa w obronie *Sestiusza* jest właśnie dlatego uwagi godną, że w niej pogromca Katyliny daje najwyrazistsze wskazania młodym obywatelom ⁹⁾ w zakresie wewnętrznej po-

⁷⁾ Por. też W. K r o l l, *Die Kultur der ciceronischen Zeit*, Lipsk 1933, t. I, str. 40.

⁸⁾ Nonius p. 104 Exponere pro exempla boni ostentare. Cicero *Academicis* lib. II.

⁹⁾ Przed nim Hortenzjusz przemawiał, a Cynceron jego mowę poleca młodzieży (14): „De quo quidem tribunatu ita dictum est a Q. Hortensio, ut

lityki państwowej¹⁰⁾ (*Pro P. Sestio* 96): „Nimirum hoc illud est, quod de me potissimum in accusatione quaesisti, quae esset nostra natio optimatum, sic enim dixisti. Rem quaeris praeclaram iuventuti ad discendum nec mihi difficilem ad perdocendum, de qua pauca, iudices, dicam et, ut arbitror, nec ab utilitate eorum qui audient nec ab officio vestro nec ab ipsa causa P. Sestii abhorrebit oratio mea“ — (119) „...Sed mihi sumpsi hoc loco doctrinam quandam iuventuti, qui essent optimates...“ — (136) „Sed ut extremum habeat aliquod oratio mea et ut ego ante dicendi finem faciam, quam vos me tam attente audiendi, concludam illud de optimatibus eorumque principibus ac rei publicae defensoribus, vosque, adulescentes, et qui nobiles estis, ad maiorum vestrorum imitationem excitabo, et qui ingenio ac virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in qua multi homines novi et honore et gloria floruerunt, cohortabor...“

Wykład o optymatach, ich istocie i roli w rzeczypospolitej rzymskiej jest niejako testamentem politycznym byłego męża stanu i polityka-wychowawcy młodego pokolenia.

Chociaż Cyceron uważał swe wszystkie mowy za utwory literackie i wydawał je z myślą o krasomówczym kształceniu młodzieży¹¹⁾, która mogła w nich znaleźć najdoskonalsze wzory prozy retorycznej — nie żałował jednak czasu na dokładne przedstawienie całości kształtu teorii wymowy. Ale nie tyle zależy Cyceronowi na przepisach i prawidłach stylistycznych, ile na ciągłym akcentowaniu konieczności uniwersalnego, encyklopedycznego wyształcenia mówcy. „Ac mea quidem sententia — pisze w *De oratore* I 20 — nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat et redundet oportet oratio; quae, nisi sint ab oratore percepta et cognita, inanem quandam habet elocutionem et paene puerilem“. Tak wygląda ideał wychowawczy mistrza

---

eius oratio non defensionem modo videretur criminum continere, sed etiam memoria dignam iuventuti rei publicae capessendae auctoritatem disciplinamque praescribere“.

¹⁰⁾ Por. też O. Plasberg, Cicero in seinen Werken und Briefen, Lipsk 1926, str. 89.

¹¹⁾ Por. choćby M. Schanz-C. Hosius, Geschichte der römischen Literatur, Monachium 1927, t. I⁴, str. 541.

formy, mówcy - wychowawcy młodego pokolenia¹²⁾.

Kiedy w ostatnich latach życia, stojąc z konieczności zdala od polityki, pracuje Cynceron z niezwykłym natężeniem sił nad spopularyzowaniem filozoficznej myśli greckiej wśród Rzymian, pragnie przede wszystkim kształcić młodzież¹⁴⁾ (*De divinatione* II 1): „Quaerenti mihi multumque et diu cogitanti, quanam re possem prodesse quam plurimis, ne quando intermitterem consulere rei publicae, nulla maior recurrebat quam si optimarum artium vias traderem meis civibus; quod compluribus iam libris me arbitror consecutum...“¹⁴⁾ — (4) „Quod enim munus rei publicae afferre maius meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus iuventutem? His praesertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenanda ac coercenda sit. (5) Nec vero id effici posse confido, quod ne postulandum quidem est, ut omnes adulescentes se ad haec studia convertant. Pauci utinam! Quorum tamen in re publica late patere poterit industria“.

A to confiteor Cyncerona, oparte na zdrowej zasadzie wychowania elity duchowej w społeczeństwie, wiąże się ściśle z wielką wiązką myśli pedagogicznych rozrzuconych obficie po pismach filozoficznych. Wszystkie te bowiem wskazania wychowawcze łączą się w jeden długi łańcuch wzniosłych i rozumnych zasad, dotyczących się nauczyciela i ucznia. Wystarczy wskazać wśród wielu innych na takie miejsca, jak: (*De finibus bon. et mal.* III 65) „Impellimur autem natura, ut prodesse velimus quam plurimis in primisque docendo rationibusque prudentiae tradendis“ —

¹²⁾ Por. np. *De natura deorum* (II 148): „Iam vero domina rerum, ut vos soletis dicere (sc. Academici), eloquendi vis, quam est praeclara quamque divina! Quae primum efficit, ut ea, quae ignoramus, discere et ea, quae scimus, alios docere possimus“. A sam Cynceron tu wzorem: wszak uczył się wymowy w zakresie całości nauk humanistycznych i sam uczył świadomie innych. Cynceron starał się też usilnie zawrócić z drogi attycyzmu M. Juniusza Brutusa, któremu poświęcił kilka pism swoich (*Ad Att.* XIV 20, 3); spodziewał się bowiem, jak i inni republikanie, że rzekomy potomek tego, który królów ongiś wypędził z Rzymu, dokona wielkiego czynu i przywróci autorytet senatu. Również i Kornificjusza starał się pozyskać przez dzieło *Orator* (*Ad Att.* XII 19, 2).

¹³⁾ W *De officiis* II 45 mówi wyraźnie Cynceron, że dzieło to napisał dla całej młodzieży (nie tylko dla syna).

¹⁴⁾ I wymienia nast. dzieła: *Hortensius*, *De finibus*, *Tusculanae disp.*, *De nat. deor.*, *De re publ.* (i dzieła retoryczne).

(*Cato maior* 29) „An ne eas quidem vires senectuti relinquimus, ut adulescentes doceat, instituat, ad omne officii munus instruat? Quo quidem opere quid potest esse praeclarius?“ — (*De officiis* I 123) „Senibus... danda opera, ut amicos et iuventutem et maxime rem publicam consiliis et prudentia quam plurimum adiuvant“ — (*ibid.* II 4, 6) „Facillime autem et in optimam partem cognoscuntur adulescentes, qui se ad claros et sapientes viros bene consulentes rei publicae contulerunt, quibuscum si frequentes sunt, opinionem afferunt populo eorum fore similes, quos sibi ipsi delegerint ad imitandum“¹⁵).

Praca Cycerona na polu filozoficznym wypływa z głębokiego przeżycia¹⁶) wielkiego filhellen a-wychowawcy młodego pokolenia.

Niezależnie jednak od teorii i programów wychowawczych był Cyceron też faktycznym nauczycielem, by się tak wyrazić, praktykującym¹⁷). Z pewnością wielu młodych ludzi odwiedzało go w domu i słuchało skrzętnie jego rad i wskazówek, lecz sam wielki artysta słowa stwierdza, że obok Marka Krassusa udzielał nauki w zakresie wymowy Markowi Celiuszowi Rufusowi i to już zapewne przed 66 r., (*Pro M. Caelio* 9): „...hoc dicam, hunc a patre continuo ad me esse deductum — nemo hunc M. Caelium in illo aetatis flore vidit nisi aut cum patre aut mecum aut in M. Crassi castissima domo, cum artibus honestissimis erudiretur“. Ów Celiusz był ostro wychowywany przez ojca i jako mówca przyniósł swemu mistrzowi niezaprzeczoną chlubę, gdyż uchodził później za jednego z pierwszych mówców epoki¹⁸) — ale należał do złotej młodzieży i zbyt oddawał się zabawom. Dlatego też Cyceron w dziesięć lat póź-

¹⁵) Por. też *De officiis* I 117 nn. (o wyborze zawodu) i II 44—51 (o obowiązkach młodzieży).

¹⁶) Jego filozofia nie jest teorią lecz przeżyciem, a z tego przeżycia wypływa jego filozoficzna działalność.

¹⁷) Por. Kwintylijan, *Inst. or.* XII 11, 6: „Quid porro est honestius quam docere quod optime scias? Sic ad se Caelium deductum a patre Cicero proficitur, sic Pansam, Hirtium, Dolabellam in morem praeceptoris exercuit cotidie dicens audiensque“ — Swetoniusz, *De gramm.* 25, 3: „Cicero ad praetoram usque etiam Graece declamavit, Latine vero senior quoque et quidem cum consulibus Hirtio et Pansa, quos discipulos et grandis praetextatos vocabat“.

¹⁸) Por. Kolumella I praef. 30; Tacyt, *Dialogus* 17; Kwintylijan, *Inst. or.* XII 10, 11; Plinius, *Epist.* I 20, 4.

niej musi usprawiedliwiać jego wybryki prawem „wyszumienia się“ i potęgą powabów młodości¹⁹⁾, co zresztą sam sprawdził na swym synu Marku²⁰⁾.

A wreszcie w starości, już w sześćdziesiątym roku życia, za czasów dyktatury Cezara, był poniekąd subtelnie zmuszony do udzielania nauki krasomówna najwybitniejszym w spółośpracownikom uzurpatora. Było to zapewne w 46 r. Ciceron nie pokazywał się w senacie ani w domu Cezara. Dyktator jednak pragnął w jakiś sposób zabezpieczyć się przed wpływem wielkiego republikanina na społeczeństwo stolicy i wpadł na wcale dowcipny pomysł, który zastąpił w zupełności niemłą inwigilację podejrzaną osobą. Oto wniósł w najznakomitszych ludzi ze swego otoczenia, aby korzystając z pobytu w Rzymie, starali się uzupełnić pewne braki swego wykształcenia w zakresie wymowy u mistrza epoki. Niezależnie jednak od oficjalnej nauki powinni gawędzić z Ciceronem jak najdłużej z pełną swobodą i wesołością, a niekiedy podzielić się z swym wodzem spostrzeżeniami i dowcipami starzejącego się mistrza słowa. I rzeczywiście Hircjusz, Dolabella, Balbus i Pansa²¹⁾ stali się uczniami Cicerona, który zresztą wcale nieźle czuł się w sytuacji niejako łacińskiego retora, jak widać to z jego listów. Wielcy stronnicy Cezara zapraszali go zresztą często do siebie i urządzali wystawne przyjęcia (*Ep. ad fam.* IX 16, 7, z Tusculanum w lipcu 46 r.): „Hirtium ego et Dolabellam dicendi discipulos habeo, cenandi magistros; puto enim te²²⁾ audisse, si forte

¹⁹⁾ Por. *Pro Caelio* (28): „Datur enim concessu omnium huic aliqui ludus aetatis et ipsa natura profundit adolescentiae cupiditates: quae si ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant, faciles et tolerabiles haberi solent“ — (41) „Multa enim nobis blandimenta natura ipsa genuit, quibus sopita virtus coniveret interdum: multas vias adolescentiae lubricas ostendit...“ — (43) „Ac multi et nostra et patrum maiorumque memoria, iudices, summi et clarissimi cives fuerunt, quorum cum adolescentiae cupiditates deferbuissent, eximiae virtutes firmata iam aetate exstiterunt“.

²⁰⁾ Który jednak mu „się nie udał“.

²¹⁾ Aulus Hirtius, zaufany przyjaciel Cezara i kontynuator jego *Pamiętników*, był konsulem w 43 r.; P. Cornelius Dolabella, zięć Cicerona i trzeci mąż Tullii, był konsulem w 44 r.; L. Cornelius Balbus był zaufanym doradcą Cezara zwłaszcza w sprawach finansowych; C. Vibius Pansa był konsulem w 43 r. Także C. Cassius, pretor z 44 r., jeden z późniejszych morderców Cezara, słuchał Cicerona (por. *Ep. ad fam.* VII 33, 2 z 46 r.).

²²⁾ Adresatem jest L. Papirius Paetus, bardzo wykształcony przyjaciel Cicerona i znany bogacz.

ad vos omnia perferuntur, illos apud me declamitare, me apud illos cenitare“ — (*ad fam.* IX 18, z Tuscul. w lipcu 46 r.) „Cum essem otiosus in Tusculano, propterea quod discipulos obviam miseram²³⁾, ut eadem me quam maxime conciliarent familiari suo, accepi tuas litteras²⁴⁾ plenissimas suavitatis, ex quibus intellexi probari tibi meum consilium, quod, ut Dionysius tyrannus, cum Syracusis pulsus esset, Corinthi dicitur ludum aperuisse²⁴⁾, sic ego sublatis iudiciis amisso regno forensi ludum quasi habere coeperim“ — (*ad Att.* XIV 11, 2, z Puteoli w kwietniu 44 r.) „Hic mecum Balbus, Hirtius, Pansa“ — (*ibid.* 12, 2, tamże) „Haud amo vel hos designatos, qui etiam declamare me coegerunt, ut ne apud aquas quidem acquiescere liceret. Nam id erat quondam quasi necesse, nunc, quoquo modo res se habet, non est item“ — (*ibid.* 20, 4, tamże) „Quod Hirtium per me meliorem fieri volunt, do equidem operam et ille optime loquitur, sed vivit habitatque cum Balbo, qui item bene loquitur... Cum Pansa vixi in Pompeiano“.

Ale mimo te konieczne zajęcia pedagogiczne w późnym wieku, pozostał Cyceron zawsze wierny swym zasadom z młodości i nie zszedł nigdy z raz wytkniętej linii nauczycielsko-wychowawczej młodego pokolenia republikańskiego. Przez ciągle propagowane wszechstronne wykształcenia krasomówczego i humanistycznego²⁵⁾ oraz wychowania etycznego i państwowego w duchu republiki z czasów Scypionów dąży Cyceron²⁶⁾ świadomie do s a n a c j i wewnętrznych stosunków państwa rzymskiego. Nic to, że do końca życia u s p r a w i e d l i w i a się z swjej pracy nauczycielsko-wychowawczej²⁷⁾, bo Rzymianin czyn państwowy

²³⁾ Cezar wrócił 25 lipca, a Hircejusz i Dolabella wyjechali naprzeciw niego. Cyceron, jako ich nauczyciel, miał więc ferie.

²⁴⁾ W 343 r. został wypędzony z Syrakuz i, jak się zdaje, po powrocie do Koryntu zaczął uczyć wymowy.

²⁵⁾ Olbrzymim postępowaniem w hellenizacji rzymskiego wykształcenia było to, że Cyceron najważniejszą wiedzę i naukę grecką przeszczepił na grunt rzymski.

²⁶⁾ W zakresie literatury większą dumą napawał Rzymian Cyceron aniżeli nawet Wergiliusz — i sami Grecy musieli uznać jego wielkość. Prawdopodobnie Apoloniusz Molon przepowiedział to Cyceronowi, że zakwestionuje pierwszeństwo Greków w dziedzinie literackiej (Plutarch, *Cic.* 4 E.).

²⁷⁾ Por. choćby (*Orator* 141): „Sed si profitear — quod utinam possem! — me studiosus dicendi praecepta et quasi vias, quae ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id iustus rerum existimator reprehendet? — (*De officiis* II 3) „Cum antem res publica, in qua omnis mea cura, cogitatio, opera

stawiał na pierwszym miejscu — lecz mimo to nie ustaje w tej pracy ani na chwilę, ponieważ jest człowiekiem czynu pokojowego, żywi w duszy ideały helleńskie i wierzy w młodzież rzeczypospolitej (*Philippica* II 20): „...tantum dicam breviter... me nec rei publicae nec amicis umquam defuisse, et tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse, ut meae vigiliae meaeque litterae et iuventuti utilitatis et nomini Romano laudis aliquid afferent“ — (*ibid.* 113) „Habet populus Romanus ad quos gubernacula rei publicae deferat... Habet quidem certe res publica adulescentes nobilissimos, paratos defensores: quam volent illi cedant otio consulentes, tamen a re publica revocabuntur“ — (*ibid.* X 18) „Potest igitur stare res publica freta veteranis sine magno subsidio iuventutis? Quos quidem vos libertatis adiutores complecti debetis, servitutis auctores sequi non debetis“.

A od myśli wychowawczych Cyncerona do czynu pedagogicznego Augusta²⁸⁾ i jego następców droga już całkiem była bliska, zwłaszcza że jedyny „ojciec ojczyzny“ republikańskiej Romy mówił też wiele o fizycznym, wojskowym głównie, wychowaniu młodzieży²⁹⁾. Pierwszy cesarz rzymski zorganizował związek młodzieży (*iuventus*) dla wspólnych ćwiczeń i prac pragnąc dać państwu zdrowe na ciele i duchu pokolenie. August sam objął prezesurę tej instytucji — i odtąd cesarze rzymscy byli *principes iuventutis*³⁰⁾.

---

poni solebat, nulla esset omnino, illae scilicet litterae conticuerunt forenses et senatoriae. (4) Nihil agere autem cum animus non posset, in his studiis a^h initio versatus aetatis existimavi honestissime molestias posse deponi, si me ad philosophiam rettulissem...“

²⁸⁾ Por. też A. Klotz, *Phil. Woch.* 1922, str. 226 (w rec. dzieła: T. Pettersson, *Cicero, a biography.* Univ. of California Press, Berkeley 1920): „Cicero hat die Bedürfnisse des römischen Volkes tiefer erkannt als Caesar. Durch die Synthese beider Anschauungen hat dann Augustus seine Herrschaft begründet“.

²⁹⁾ Por. choćby *Cato* 16 i *Tuscul disp.* II 34; nadto K. Huber, *Theorie der gymnischen Erziehung bei den Römern.* Diss., Monachium 1934 s. v. Cicero.

³⁰⁾ Myśl napisania tego (może nieco skondensowanego) artykułu nasuwała się w czasie kompozycji naukowo-popularnej monografii o Cynceronie. Temat, który starałem się tu przedstawić, nie został dotychczas opracowany, jakkolwiek o pedagogicznych ideach Cyncerona istnieją dwie rozprawy cyt. wyżej (uw. 2). Należy dodatkowo zauważyć, że dla celów szkolnych, ze względu na wysokie wartości i aktualność zagadnień, byłyby po-

ARGUMENTUM

De Cicerone Romanorum educatore et praeceptore.

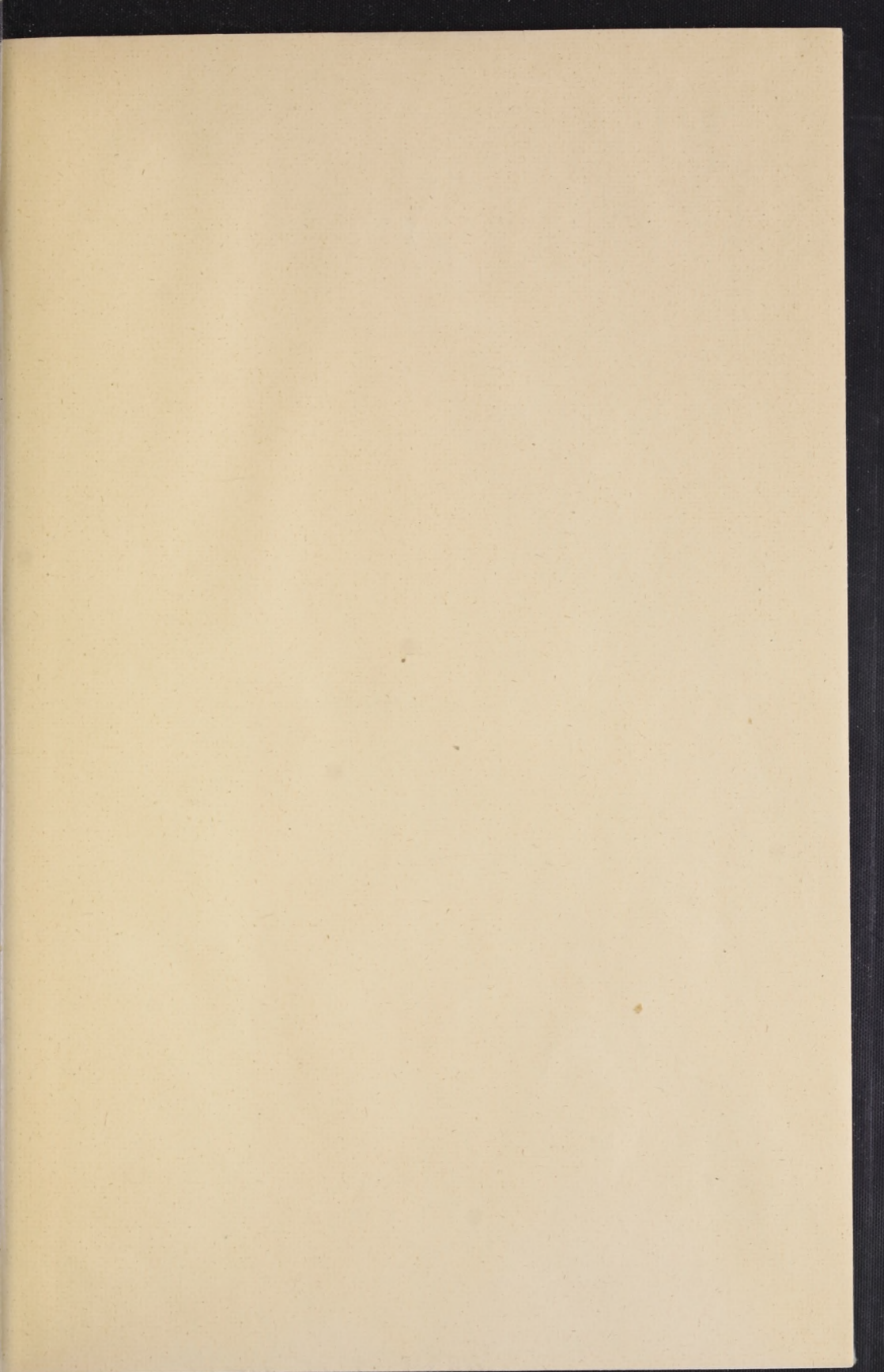
M. Tullius Cicero, omnium rerum magnarum atque artium scientiam consecutus, cum domestica mala maxima rei publicae pericula duceret, omnibus scriptis, quae publici iuris fecit, id usque spectavit, ut et cives suos doceret et imprimis iuventutem Romanam meliorem redderet. Ipse praeterea consul se optimum exemplar ad imitandum praebuit. Sub vitae finem rhetoris quoque Latini officio functus est Caesarisque amicis praecepta oratoria explicavit.

Auctor totam quaestiunculam multis ipsius Ciceronis verbis illustrat partesque eiusdem tamquam praeceptoris, quas magistratus, orator, rhetor, philosophus suscepit, demonstrat.

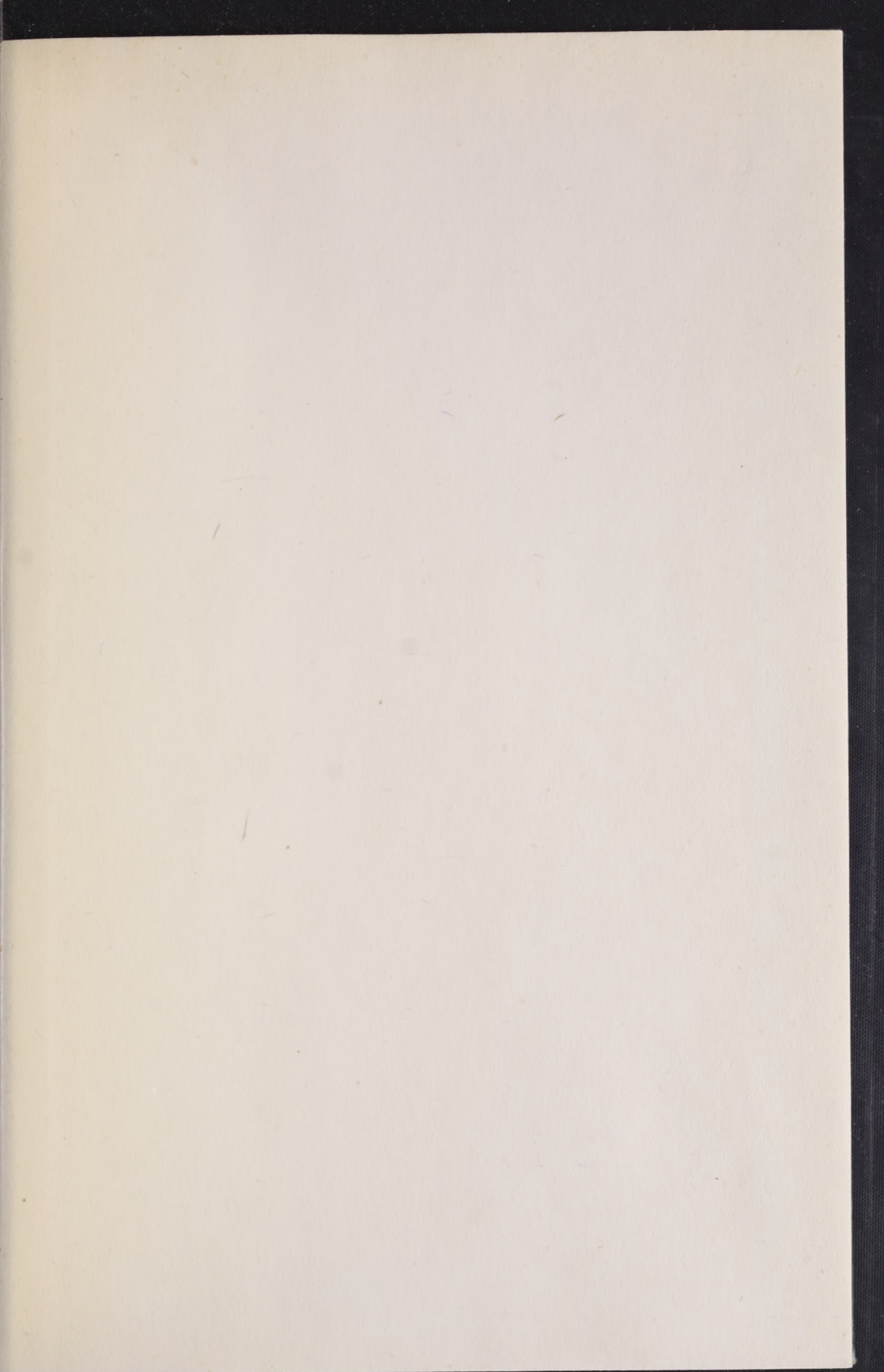
trzebny taki zeszyt, ilustrujący na tych właśnie przykładach rolę Cycerona jako nauczyciela i wychowawcy młodzieży rzymskiej.

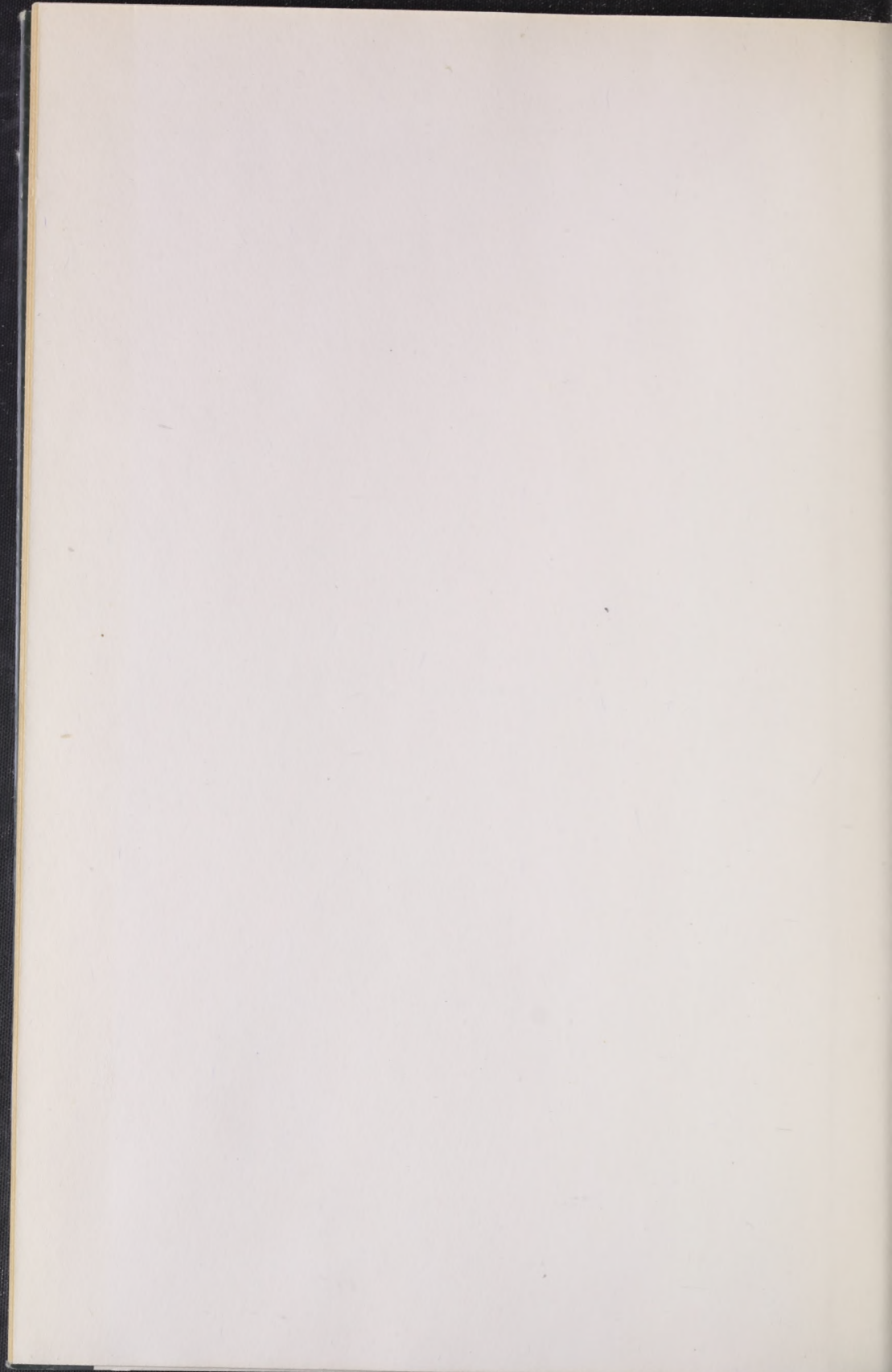

19.XII.1938 *dur*

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001024103167

629363
